

ДЕМОГРАФІЯ, ЕКОНОМІКА ПРАЦІ, СОЦІАЛЬНА ЕКОНОМІКА І ПОЛІТИКА

УДК 364.442.6:369.06(477)

DOI: <https://doi.org/10.32782/easterneurope.23-80>

ПРОБЛЕМИ СОЦІАЛЬНОГО СТРАХУВАННЯ ТА НАПРЯМИ ЙОГО МОДЕРНІЗАЦІЇ В УКРАЇНІ

PROBLEMS OF SOCIAL INSURANCE AND DIRECTIONS OF ITS MODERNIZATION IN UKRAINE

Доценко І.О.

кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри фінансів, банківської справи та страхування,
Хмельницький національний університет

Возовик І.А.

студент факультету економіки і управління,
Хмельницький національний університет

Dotsenko Inna

Candidate of Economic Sciences, Associate Professor,
Senior Lecturer at Department of Finance, Banking and Insurance,
Khmelnytsky National University

Vozovyk Ivanna

Student,
Khmelnytsky National University

У статті вивчено сучасний стану розвитку системи загальнообов'язкового соціального страхування населення. Виокремлено основні перешкоди для розвитку соціального страхування в Україні: наявність високого рівня диференціації доходів населення у різних секторах економіки; наявність великих масштабів тіньового ринку праці; застаріла нормативно-правова база соціального страхування. Визначено перспективи розвитку системи загальнообов'язкового державного соціального страхування в країні. Зроблено висновки щодо необхідності становлення в Україні ефективної моделі соціального розвитку, яка би ґрунтувалася на підвищенні платоспроможності населення, а отже, зниженні навантаження на бюджет. Виокремлено напрями модернізації моделі соціального страхування населення в Україні з урахуванням ринкових умов і світових тенденцій розвитку.

Ключові слова: проблеми соціального страхування, захист населення, соціальне страхування, етапи модернізації, соціальний захист.

В статье изучено современное состояние развития системы общеобязательного социального страхования населения. Выделены основные препятствия для развития социального страхования в Украине: наличие высокого уровня дифференциации доходов населения в различных секторах экономики; существование больших масштабов теневых рынков труда; устаревшая нормативно-правовая база социального страхования. Определены перспективы развития системы общеобязательного государственного социального страхования в стране. Сделаны выводы о необходимости становления в Украине эффективной модели социального развития, которая основывалась бы на повышении платежеспособности населения и снижении нагрузки на бюджет. Выделены направления модернизации модели социального страхования населения в Украине с учетом рыночных условий и мировых тенденций развития.

Ключевые слова: проблемы социального страхования, защита населения, социальное страхование, этапы модернизации, социальная защита.

The low level of the social protection system in Ukraine is an urgent and very important problem of today, which creates the prerequisites for finding new effective directions for reforming and modernizing social insurance in our country. Approaching European standards of living is a priority in Ukraine in the context of the European integration course of its state policy. This article examines the current state of development of the compulsory social security system. The main obstacles to the development of social insurance in Ukraine are highlighted, namely: the presence of a high level of differentiation of population incomes in different sectors of the economy; the existence of large-scale shadow labor markets; outdated social security regulatory framework. The prospects for the development of the compulsory state social insurance system in the country are determined. Conclusions have been made about the need to establish an effective model of social development in Ukraine, which would be based on increasing the solvency of the population and, consequently, reducing the burden on the budget. The directions of modernization of the model of social insurance of the population in Ukraine, taking into account market conditions and world tendencies of development are singled out. The principles of modernization of the social insurance system and its directions are highlighted. It is substantiated that the modernization of the social insurance system in Ukraine should be carried out by finding the optimal balance between the economic efficiency and social orientation of this system. The system of state insurance funds should maximally compensate the insured persons for losses related to the occurrence of insured events with a minimum load on payment of insurance fees for all market economy entities. Realization of reasonable directions of modernization, will help to turn social insurance into one powerful macroeconomic mechanism of development and regulation of processes occurring in the social environment, and will make a significant contribution – will provide social protection of citizens of Ukraine and reduce the burden on permanently unprofitable social sphere.

Key words: *problems of social insurance, protection of the population, social insurance, stages of modernization, social protection.*

Постановка проблеми. Трансформаційні процеси в Україні, пов'язані з багатограними економічними перетвореннями, суттєво впливають на соціальні відносини у суспільстві. Реформування цих відносин в Україні не завжди відбувалося у тому самому напрямі і з тією самою швидкістю, що й економічні реформи, що призвело до значної соціальної диференціації населення, падіння рівня його життя, зниження соціальної захищеності громадян та їхньої невпевненості в майбутньому.

Низький рівень системи соціального захисту населення в Україні є вкрай актуальною та важливою проблемою сьогодення, що створює передумови для пошуків нових дієвих напрямів реформування та модернізації соціального страхування в нашій країні.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми розвитку системи соціального страхування відображені у працях як вітчизняних, так і зарубіжних учених-економістів: В. Роїка, Є. Гонтмахера, К. Ерроу, М. Коновалова, К. Турбіна, С. Березіна, В. Годлевська, О. Коваль, М. Кравченко, Е. Лібанова та ін.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. У період формування сучасної соціальної політики значна увага має приділятися питанням реформування системи соціального забезпечення.

Нова модель соціального страхування має бути побудована на принципах суспільної солідарності, соціальної справедливості за забезпечення послідовності в реалізації соціальної політики.

Запропоновані фахівцями методи модернізації системи соціального страхування представляють шлях вирішення проблем у комплексному вигляді, а не відокремлено.

Відокремлена ж діагностика прогнозованих змін у межах започаткованої реформи в соціальній сфері є першочерговою необхідністю під час розроблення комплексу рекомендацій та управлінських рішень у галузі соціального страхування.

Формулювання цілей статті (**постановка завдання**). Метою статті є вивчення сучасних проблем розвитку системи загальнообов'язкового соціального страхування населення заради виокремлення перспектив модернізації моделі соціального захисту в Україні з урахуванням ринкових умов і світових тенденцій розвитку.

Виклад основного матеріалу дослідження. У сучасних складних економічних умовах соціальне страхування набуває особливого значення, будучи важливим елементом процесу економічного розвитку та зростання. Воно ґрунтується на економічній діяльності суспільства, підвищує його добробут, створює умови для соціального прогресу.

Сьогодні в Україні не сформувались ефективні механізми, які забезпечують надходження в державний бюджет і позабюджетні фонди обов'язкового страхування, що негативно відображається на рівні життя населення. Державне децентралізоване регулювання соціальної підтримки населення досі має фрагментарний, безсистемний характер; фінансові ресурси соціальної сфери, які мають єдину кінцеву мету, не скоординовані: кожний компонент має свій відомчий статус, порядок формування і використання, що негативно позначається на процесах фінансового планування і використання коштів, виключаючи прозорість у проходженні потоків. Такий підхід призвів до надмірного навантаження на бюджет і практичного невиконання держав-

них зобов'язань із соціальної підтримки населення, а також нецільового, неефективного та нераціонального використання фінансових ресурсів, підвищення незадоволеності громадян, соціальної напруженості у суспільстві [1].

Формування економічної системи нового зразка пов'язане з реформуванням чинної соціальної політики. В умовах ринкових перетворень в Україні вже здійснено чимало заходів, таких як: ліквідація адміністративно-командної та розподільчої системи управління; лібералізація економічної і зовнішньоекономічної діяльності; демократизація трудових відносин. Сформувалися такі структури, як недержавний сектор економіки, фінансові і банківські структури, валютний і фондовий ринки.

Водночас через розрив економічних зв'язків та інші обставини політично-економічного характеру значно скоротились обсяги виробництва продукції основними галузями національної економіки, зросло безробіття, відбулося руйнування соціальної інфраструктури, виникли нестачі енергоносіїв. Як наслідок – зросла заборгованість із виплати заробітної плати, пенсій, стипендій та інших соціальних виплат; знизився рівень трудових і соціальних прав та забезпечення гарантій громадян.

Вагомою перешкодою для розвитку соціального страхування в Україні є наявність високого рівня диференціації доходів населення у різних регіонах та секторах економіки; наявність великих масштабів тіньового ринку праці, що зменшує можливості формування відповідного рівня дохідної частини фондів соціального страхування; застаріла нормативно-правова база соціального страхування, яка нівелює страхові принципи та чітку адресність соціальної допомоги, що зменшує стимули офіційного оформлення трудових відносин та сплати в повному обсязі соціальних внесків.

Практика переконливо свідчить, що якість, адресність надання та доступність до соціальних послуг в Україні є вкрай низькими, а бюджетні соціальні видатки на фінансування надання таких послуг покривають тільки третину від потреби.

Забезпечення реалізації прав, свобод людини і громадянина та наближення до європейських стандартів життя є пріоритетними завданнями в Україні в контексті євроінтеграційного курсу її державної політики. Необхідно сформувати такі правові, організаційні та фінансові механізми, які б забезпечували реалізацію основних принципів соціального страхування. Вдосконалення нормативної бази створюватиме сприятливі умови для взаємодії соціального страхування із трудовим, фінансовим та адміністративним правом, а також ліквідує законодавчі протиріччя між ними.

У контексті викладеного вище актуальним є розроблення напрямів модернізації системи соціального страхування, які визначатимуть

мету, пріоритетні цілі та завдання їх досягнення. Модернізація системи соціального страхування в Україні повинна здійснюватися шляхом знаходження оптимального балансу між економічною ефективністю та соціальною спрямованістю цієї системи.

Простіше кажучи, система державних страхових фондів повинна максимально забезпечувати компенсацію застрахованим особам втрат, пов'язаних із настанням страхових випадків, за мінімального навантаження зі сплати страхових зборів на всіх суб'єктів ринкової економіки.

Модернізація системи соціального страхування повинна проводитися системно, цілеспрямовано та базуватися на принципах, які наведено в таблиці 1.

Вищесказані принципи є підґрунтям, за допомогою якого можна побудувати модель страхового соціального захисту, яка б органічно поєднувалася з ринковою економікою.

На наш погляд, модернізація системи соціального страхування має проводитися за такими основними напрямками (рис. 1).

Аби розібратися, в чому ж суть цих напрямів, ми навели більш детальне їх пояснення.

По-перше, поширення страхового принципу. Сюди ми віднесли таке:

- залишення у розпорядженні фондів соціального страхування частини напрямів використання коштів, які не відповідають вимогам адресності та мають нестраховий характер;

- передачу частини напрямів іншим суб'єктам системи соціального страхування, для яких такий вид діяльності є більш притаманним (бюджети всіх рівнів, Міністерство соціальної політики, благодійні фонди та низка громадських організацій);

- ліквідацію частини напрямів через їхню архаїчність, непотрібність та популістський характер;

- оптимальне згрупування тих напрямів, які залишаються за фондами, для усунення їх подвійного тлумачення та уникнення зловживань у цій сфері.

По-друге, вдосконалення управління чинної системи державного соціального страхування. Насамперед потрібно:

- забезпечити оптимальний розподіл компетенцій між виконавчими дирекціями (виконання поточних планів) і правліннями фондів (вирішення стратегічних завдань);

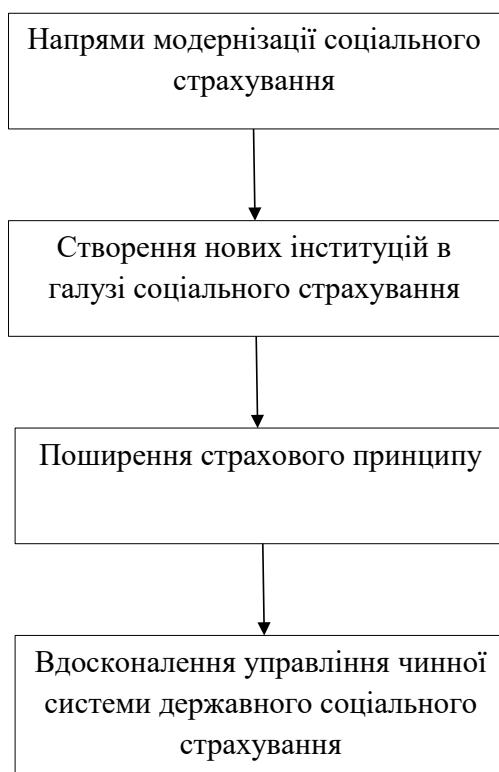
- змінити статуси наявних фондів соціального страхування шляхом уніфікації їхньої структури та ліквідації Рад фондів як зайвої та неефективної управлінської одиниці;

- розробити та прийняти низку нормативно-правових актів, які б зобов'язували фонди соціального страхування оприлюднювати інформацію про стан їхніх доходів та витрат у більш розширеному вигляді (постатейний розпис), а також інформацію стосовно результатів перевірок їхньої діяльності.

Таблиця 1

Базові принципи модернізації системи загальнообов'язкового соціального страхування

Принципи	Характеристика
Децентралізація системи та субсидіарність надання соціальних допомог	Передбачає базування надання соціальних допомог на рівні територіальної громади, розукрупнення великих соціальних фондів і центрів, територіальне наближення надання територіальних послуг до місця проживання або перебування її отримувачів для забезпечення збереження або відновлення трудових відносин. Посилення ролі та відповідальності органів місцевого самоврядування за якість, фінансове забезпечення, обсяг, вибір суб'єкта, що надає соціальне забезпечення.
Адресність надання соціальних допомог	Передбачає диференціацію надання соціальних допомог з урахуванням умов життя їх отримувача, адресне фінансування з місцевих бюджетів, цільову соціальну допомогу отримувачу.
Зорієнтованість на задоволення потреб отримувачів соціальних допомог	Види, форми та обсяг соціальних допомог мають бути спрямовані на розв'язання проблем і задоволення ринкового попиту на соціальні послуги, індивідуальних потреб осіб, що з певних причин втратили працездатність.
Рівноправність суб'єктів, що надають соціальні допомоги, незалежно від форми власності	Реалізація цього принципу передбачає передусім створення для державних, комунальних і недержавних суб'єктів, що надають соціальні допомоги, рівних умов доступу до отримання фінансування з державного та місцевого бюджетів, забезпечення для них рівних умов конкуренції на ринку таких послуг, можливості укласти контракти на надання соціальних допомог, стимулювання та регулювання діяльності недержавних фондів.
Прозорість і підзвітність системи надання соціальних допомог	Процеси планування, надання соціальних допомог, моніторингу їхньої якості мають відбуватися за безпосередньою участю всіх зацікавлених сторін і відповідальних структур, включаючи самих отримувачів та їхніх представників, із реальним та широким залученням громадського контролю та незалежних інспекцій, оприлюдненням результатів перевірок, інформуванням громадян про діяльність у системі надання соціального страхування.

Рис. 1. Напрями модернізації системи соціального страхування в Україні

Джерело: складено авторами на основі [3; 4]

По-третє, створення нових інституцій у галузі соціального страхування. Насамперед, на нашу думку, необхідно створити:

- систему обов'язкового корпоративного пенсійного страхування, яка повинна доповнювати другий рівень системи пенсійного забезпечення й активи якої повинні обслуговуватися Накопичувальним фондом;
- систему обов'язкового медичного страхування із визначенням методики розрахунку обсягів державних гарантій та тарифів на медичне обслуговування;
- Фонд гарантування страхових виплат за договорами страхування життя, засновниками якого повинні бути ліцензовані страхові компанії, які займають топові місця у рейтингу Insurance Top.

З огляду на викладене вище, пріоритетним напрямом модернізації механізмів державного управління системою соціального страхування є радикальна модернізація державної політики доходів населення. Доходи населення є своєрідною соціально-економічною базою вказаної системи, яка забезпечує певний рівень споживання необхідних для існування людини товарів і послуг. Показники та динаміка реальних доходів визначають рівень матеріального добробуту населення, можливості його споживання та заощадження, детермінують якість і ефективність соціальних допомог.

Умовою підвищення платоспроможності населення, а отже, зниження навантаження

на бюджет, розвитку ринку соціальних послуг, тобто реалізації як субсидіарного, так і страхового принципу соціального захисту, є реформування заробітної плати в бік її підвищення, одним із напрямів якого є перенесення до фонду заробітної плати частини коштів, акумульованих дотепер у державному бюджеті та позабюджетних фондах, для фінансування соціальних завдань із тим, щоб дати можливість населенню безпосередньо оплачувати деякі соціально значущі послуги.

Висновки з цього дослідження і перспективи подальших розвідок у цьому напрямі. Отже, на

основі проведеного нами дослідження ми зробили висновок про те, що у системі соціального страхування України є низка проблем, які потребують якомога швидкого вирішення. Якщо буде проведена реалізація вище обґрунтованих напрямів модернізації, то це, як ми вважаємо, допоможе перетворити соціальне страхування в один могутній макроекономічний механізм розвитку і регулювання процесів, які відбуваються в соціальному середовищі, а також зробить вагомий внесок – забезпечить соціальний захист громадян нашої держави та зменшить навантаження на постійно збиткову соціальну сферу.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Балтачєєва Н.А. Стратегія розвитку системи соціального захисту населення в Україні. URL : http://dspace.nbuv.gov.ua/bitstream/handle/123456789/41450/st_57_36.pdf?sequence=1 (дата звернення: 10.11.2019)
2. Губар О.Є. Соціальне страхування у забезпеченні суспільного добробуту. *Фінанси України*. 2012. № 8. С. 130–136.
3. Березін С. Сучасні тенденції в реформуванні системи соціального страхування України. *Вісник Київського національного університету ім. Т.Г. Шевченка*. Серія Економіка. № 3(168). 2015. С. 25–27.
4. Мерзляк А.В., Бубнов А.О. Загальнообов'язкове державне соціальне страхування в Україні: сучасний стан, проблеми та перспективи розвитку. *Публічне адміністрування: теорія та практика*. 2018. Вип. 1 (19). С. 1–14.

REFERENCES:

1. Baltachejeva N.A. (2014). Strateghija rozvytku systemy socialjnogho zakhystu naselennja v Ukrajinі. Available at: http://dspace.nbuv.gov.ua/bitstream/handle/123456789/41450/st_57_36.pdf?sequence=1 (accessed (10.11.2019)).
2. Hubar, O.Ye. (2012). «Sotsialne strakhuvannia u zabezpechenni suspilnoho dobrobutu», *Finansy Ukrainy*, Vol. 8, Pp. 130–136.
3. Berezin S. (2015). Modern tendencies in reforming the social security system of Ukraine [Bulletin of the National University of Kiev. T.G. Shevchenko. Economy series]. no. № 3 (168). pp. 25–27.
4. Merzljak A.V., Bubnov A. O. (2018). Zagaljnoobov'jazkove derzhavne socialjne strakhuvannja v Ukrajinі: suchasnyj stan, problemy ta perspektyvy rozvytku. *Publichne administruvannja: teoriija ta praktyka*. 2018. vol. 1 (19). pp. 1–14.